

ИСЕЉЕНИШТВО ИЗ КРАЉЕВИНЕ СХС

Мр Весна ЂИКАНОВИЋ
Институт за новију историју Србије

Један од проблема или, може се рећи, нових изазова за новоформирану југословенску државу, после окончања Првог светског рата, било је исељеничко питање које се пред нове власти постављало у свом пуном обиму и свим аспектима испољавања. Масовни повратак исељеника у земљу након завршетка ратних сукоба, углавном из Сједињених Америчких Држава, проблеми који су се том приликом јавили (проблем промене новца, регулисања њиховог повратка, различите врсте злоупотреба које су се јављале), затим и континуитет исељавања усмереног, пре свега, ка северноамеричком континенту, али убрзо и ка новим исељеничким дестинацијама, Бразилу, Аргентини, Аустралији, као и сазнања о постојању бројне исељеничке колоније ван граница нове државе, били су неки од елемената који су подстакли интересовање, а убрзо и иницирали предузимање конкретних мера нових власти. Циљ је био увести мере које би читав исељенички проблем ставиле у оквире званичне, државне политике, законски га регулисале и, у коначном исходу, осигурале пуну и целовиту контролу државе над исељеничким процесом, његовим актерима, али и поставиле основу за будуће активности у том смислу. Прве послератне године представљале су период најживљега рада на регулисању исељавања и исељеничког питања у целини. До 1924. године извршено је организовање исељеничке службе, донесена су законска акта која ће важити током читавог међуратног периода и у њима су формулисани основни принципи у регулисању исељеничког питања.¹ У овом периоду формулисани су и основни правци југословенске

---

¹ Министарство социјалне политике, односно Исељенички одсек основан при овом министарству, и Исељенички комесаријат у Загребу била су места на којима се деловало у правцу регулисања исељеничког питања у Краљевини у периоду између два рата, што није искључивало и интерес других министарстава за овај сложени проблем (Министарство унутрашњих дела, Министарство иностраних дела). *Организација Министарства Социјалне Политике*, Годишњак о раду Министарства Социјалне Политике у години 1918–1921,

исељеничке политике и тиме сврстали нову државу у ред оних земаља које су имале активан приступ исељеничком проблему. Она је, наравно, мењала своје приоритете и свој садржај током двадесет година трајања заједничке државе југословенских народа, али су управо у трећој деценији XX века, постављене основне смернице, како у организационом тако и у теоријском смислу.

Главни акценат југословенске исељеничке политике у првој деценији њеног спровођења и функционисања служби било је регулисање исељавања и стављање под контролу рада тзв. исељеничке индустрије (паробродских компанија, њихових агента), о чему јасно говори и чињеница да су чланови Закона о исељавању који су регулисали питање превоза исељеника били најзаступљенији.² Контрола граница, ауторитет државе који се морао осетити код нових поданика, али и заштита оних који су напуштали *стари крај* условили су овакву исељеничку политику југословенских власти. Ипак, бројна прекоокеанска исељеничка популација, потреба регулисања међусобних односа, препознавање потенцијалне користи за државу и затим предузимање одређених активности у складу са тим проценама увели су и овај други аспект исељеничког питања у сферу занимања и активности државних званичника и служби.

Први кораци били су усмерени ка добијању објективне слике о стању међу исељенима, њиховом броју, социјалном и материјалном статусу, као и расположењу према новој држави, односно политичком опредељењу исељеника. Главни извори информација била су дипломатска представништва у иностранству, посланства и конзулати, као и институција исељеничких изасланика уведена Законом о исељавању, а управо са циљем успостављања дубље везе државе и исељеника.³ Предмет интереса били су примарно исељеници који су живели у Сједињеним Америчким Државама, из простог разлога што се у тој земљи налазила далеко најбројнија колонија исељених Срба, Хрвата и Словенаца, самим тим потенцијално најважнији извор материјалне подршке новој држави али и ослонац у њеним дипломатским активностима. Канада, државе Јужне Америке, Аустралија, Јужна Африка, али и поједине европске државе, била су такође места где су исељеници са простора новоформиране државе били присутни, или су били мета будућег исељавања, па су се нашли у сфери интереса државних органа. Процене о броју, а посебно стању у ком су се налазили југословенски исе-

---

I део, Загреб, 1922; Министарство Социјалне Политике Краљевине Срба Хрвата и Словенаца, Исељенички Одсек, Исељеничка служба, Извештај Народној скупштини за 1925/1926, Београд, 1926.

² Од 40 чланова чак 20 је посвећено питању превоза исељеника. Закон о исељавању од 30. децембра 1921. године, *Исељенички прописи*, свезак I, Загреб, 1922.

³ Извештај Народној скупштини 1925/1926.

љеници биле су различите, али је, може се рећи, преовладавала слика југословенског исељеника као лица запосленог у индустрији, слабог имовинског стања, обично на дну социјалне лествице земаља у којима је живео.

Пред читаоцима се налази један од мноштва сличних докумената који даје слику југословенских исељеника. Значај овог документа је у чињеници да се ради о коментарима и подацима саопштеним на Међународној конференцији Рада. Дакле, то су подаци који су прихваћени као стајалиште југословенских власти, односно ради се о слици југословенског исељеништва, социјалној, економској и, коначно, бројној, која је заузела званично место у поимању овог сегмента становништва. Главни акценат је природно стављен на северноамеричко исељеништво а саопштена су и нека занимљива стајалишта о самом исељеничком питању.

Документ се налази у Архиву Србије и Црне Горе, у фонду Краљевског посланства у Вашингтону (371), фасцикла: 59; а у фонду Посланства Краљевине Југославије при Светој столици у Риму, фасцикла бр. 6.

Документ

Београд, 16. јуна 1926. године

Министарство Иностраних Дела
Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца

ОБАВЕШТАЈНИ ОДСЕК

Разно број 8.

Краљевском Посланству.

Обавештајном Одсеку Министарства Иностраних дела част је извести Краљевско Посланство да је Краљевска Делегација на VIII Међународној Конференцији Рада одржане у Женеви 1926. г. Публиковала следећи резиме о стању наших исељеника.

БРОЈНО СТАЊЕ ЕМИГРАНАТА ПО РАЗНИМ ЗЕМЉАМА. Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца чије становништво достиже 12.017.233 становника, има 743.300 својих поданика који станују у преко-морским земљама, и то : 600.000 или 82,7% у Сједињеним Америчким Државама, 35.200 или 4,74% у Британској Империји /30.000 у Канади, 400 у Јужној Африци, 3.000 у Аустралији, 1.300 у Новом Зеланду и 500 у другим земљама Империје/, 58.100 или 7,75% у латинској Америци /30.000 у Аргентини, 15.000 у Бразилији, 6.000 у Чилеу, 5.000 у другим земљама Јужне Америке, 1.5000 у Централној Америци/ и 150.000 или 4,80% у свим осталим земља-

ма света, а нарочито у Малој Азији. У свима преко-океанским земљама има 33.794 Срба или 18% од целокупног броја емиграната; 445.980 Хрвата или 60% и 160.006 Словенаца или 22%.

ЗАНИМАЊЕ ЕМИГРАНАТА. У Сједињеним Америчким Државама 42% емиграната југословенских запослени су у индустрији и у рудницима гвожђа, 12% у рудницима угља, 6,5% у индустрији дрва, 6% у одгајивању стоке, 5% у гајењу воћа, 4% у хемијској индустрији, 4% на железницама, 4% у електричној индустрији, 3% у пољопривреди, 3% у рудницима бакра, 2% у риболову, 2% у индустрији аутомобила, 1,5% у бродоградилштима и бродарству, 1% у трговини, 0,5% у трговини остригама, 3,5% у слободним професијама и другим занатима. У Јужној Америци, југословенски исељеници баве се већином пољопривредом, већим делом у својству фармера средњих и мањих поседа. Тек ако се 10% баве трговином, уметношћу или занатством. Један изванредан део запослен је у индустрији нитрата и бродарства.

Југословенски индустријалци сопственици су скоро петог дела фабрика шалитре. Један већи број наших исељеника у Аргентини и у Чилеу имају велика богатства и уживају светски глас у трговачком свету, као нпр. Никола Михановић и Паско Бабурица.

У Канади, наши исељеници настањени су поглавито у трима Провинцијама Прерије и занимају се нарочито пољопривредом. Неколико хиљада су запослени у рудницима Британске Колумбије и у разним индустријама у земљи, док се неколико стотина бави разним занатима и трговином. У Јужној Африци су готово искључиво зидари и тесачи камена који долазе са северних обала Јадрана и који су због свог рада јако цењени. Изузетно они раде и у златним рудницима и у рудницима дијаманата. Готово сви наши исељеници у Аустралији су земљорадници или радници у државним рудницима злата Аустралије. Један мањи број бави се риболовом и трговином. На Новом Зеланду има много наших поданика у рудницима каурне гуме, остатак се бави нарочито пољопривредом. У Бразилији, наши исељеници раде у садовима кафе под истим условима као и исељеници других народности.

Приватна Удружења за осигурање и помоћ исељеницима. Приватне југословенске организације за осигурање и помоћ исељеницима, нарочито у Америчким Сједињеним Државама, представљају у целини један такав социјалан апарат какав не постоји у њиховој земљи порекла. Наши исељеници располажу са 1630 удружења чији је капитал износио на крају 1925. г. 4.799.676 долара.

Српско-Хрватска-Словеначка Штампa. У Америци има 43 југословенска листа /12 српских, 17 хрватских и 14 словеначких/ чији глобални тираж достиже 360.221 примерака. Међу овим листовима има 6 који излазе

свакодневно. Најраспрострањенији лист је Заједница који се штампа у Питсбургу у 60.000 примерака.

Коментари статистичких таблица. Статистике исељеничких кретања показују за 1925. г. чисто исељавање 11.952 личности. Природни пораст становништва, то јест вишак рођених него умрлих достиже 13,5 на хиљаду. У односу на становништво Краљевине која броји 12.017.323 становника, чисто исељавање у 1925. г. не достиже ни један на хиљаду.

Пада у очи да се повећава исељавање према англо-саксонским земљама. Искуство од четрдесет година показује да је исељавање у те земље корисније за мајку-отаџбину нарочито у економском погледу него ли исељавање у земље латинске Америке. Југословенски континент за Сједињене Америчке Државе износио је 671 личности, међутим у 1925. г. ислило се у ствари 3891 личности у ту земљу. Број исељеника који су отишли у англо-саксонске земље пење се на 4944 лица, што износи трећину исељеника који су отишли преко Океана.

Домаћа пристаништа показују знатно повећање укрцавања исељеника: Сплит је у 1925. г. укрцао 1797 исељеника, то јест два пута више од Анверса, три пута више од Хавра и четири пута више од Бремена. Само су Шербург и Хамбург укрцали већи број исељеника од Сплита.

Последице исељавања. Треба разликовати три категорије последица исељавања: последице на број становништва, последице на народну имовину и опште последице добитка и губитка.

Последице на становништво. У току последњих седам година, то јест од уједињења наше Краљевине па до краја 1925. г. 66.943 наших поданика иселило се у преко-океанске земље а вратило се 51.633. Чисто исељавање за ово време износи дакле 15.310 особа. То чини просечно за исељавање 8.563 особа годишње а 7.716 за повратак. Исељавање и повратак су дакле у односу 100:80, што значи да се 80% исељеника враћа отаџбини. Чисто исељење представља просечно годишње 2.171 личности.

Последице по народну имовину. Према рачунима Исељеничког Комесаријата и најбољих експерата у земљи, штедње које се унесу сваке године у отаџбину представљају просечно 24.000.000 долара.

Континентално исељавање. Старање о копненом исељавању према Француској почело је тек априла 1925. г. До краја те године, 1442 пољопривредних и индустријских радника отпутовали су у тај правац. Кратко протекло време не дозвољава да се створи мишљење о резултатима исељења за две заинтересоване државе. У Немачкој, по статистикама немачке централне агенције рада, број Југословена запослених у немачкој индустрији достигао је 1924. г. 6.410 лица. Континентално исељавање играло је велику

улогу пре рата и око пола милиона индустријских радника боравило је стално у земљама западне Европе.

Организација званичних органа за исељавање. Закон од 31. децембра 1921. г. о исељавању је сасвим модеран и садржи све одредбе за заштиту исељеника. Члан 7. сматра као емигранта сваког поданика Краљевине који одлази у страну земљу или преко-океанску да тражи рад или да се састане са рођацима који су се одселили пре њега под истим условима. Закон говори о ограничењу слободе исељавања, пасоша, о заштити исељеника пре одласка и противу, подузетника транспорта, о обавези агената да закључе уговор са исељеником, о репатрирању исељеника, о транспорту и о казнама за повреду закона. Уредба од 23. јула 1923. г. о примени закона о исељавању садржи одредбе које су потребне ради његовог извршења. Овом Уредбом су прецизиране дужности инспектора на лађама.

Исељеничке власти. Нарочити одсек створен у Министарству за Социјалну Политику може се сматрати као консултативни орган. Исељеничка служба је поверена Исељеничком комесаријату, са седиштем у Загребу који се сматра као центар исељеничког покрета. Три исељеничка аташеа у Њу-Јорку, Буенос-Аиерсу и Паризу имају за циљ да штите наше исељенике у свима земљама где има исељеника. Ови чиновници придодати су респективним консулатима.

Инспектори на лађама. У току од три године, то јест од онда од кад су установљени специјални инспектори на лађама, Влада се ретко служила правом које јој даје члан 16. закона да може наименовати инспектора-путника за сваки транспорт већи од 50 исељеника. У току ових три године 50.000 исељеника били су транспортовани Атланским Океаном. Овај број давао је Влади право да именује 500 инспектора на бродовима, али од тог броја њих 24 било је свега наименовано, што на 2000 исељеника чини 1 инспектора.

Предње се доставља Краљевском Посланству ради информације.

По наредби Министра,
Шеф Обавештајног Одсека
В. Животић

Достављено: свима Посланствима.